

τὴν εἰσαγωγὴν του, ὅσον καὶ ἂν, ἴσως, αὐτὴ ἢ συγκεκριμένη φύσις τῶν σχολίων δὲν ἐπιτρέπει πάντοτε μίαν περισσότερον διεξοδικὴν ἐνασχόλησιν περὶ τὸ ἀναφύμενον πρόβλημα. Ὅπωςδήποτε ἀρκεῖ νὰ ἴδῃ ὁ μελετητὴς τὴν ἔρευναν τοῦ Α. περὶ τὸ ὄνειρον π. γ. (C. VI. 25—6, σελ. 205—6) ἢ περὶ τὸ θέμα τῆς «transitus maris rubri» (C. V. 65—80, σελ. 155—6) ἢ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως «nectar» (C. V. 21, σελ. 137—8) — καὶ εἶναι αὐτὰ ἐλάχιστα μόνον δείγματα ἐκ τοῦ συνόλου —, διὰ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς φιλολογικῆς ἀγχινοίας ἀλλὰ καὶ τῆς θεολογικῆς καταρτίσεως τοῦ συγγραφέως.

Εἶναι γεγονός ὅτι μὲ βᾶσιν τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἰδίου τοῦ Α. τὸ βιβλίον του θὰ ἡδύνατο νὰ καλύψῃ πολὺ μεγαλύτερον ἀριθμὸν σελίδων. Τοῦτο πάντως οὐδὲν ὑποβιβάζει τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου. Πρόκειται ἀληθῶς περὶ ἀξιοπροσέκτου μελέτης.

N. K. ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΣ

Ἐπιμελητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

* * *

OVIDE, HALIEUTIQUES. Texte établi, traduit et commenté par E. De Saint-Denis. Paris 1975, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1975, pp. 68.

Ὁ καθηγητὴς E. De Saint-Denis, ἐκ τῶν κορυφαίων φιλολόγων τῆς Γαλλίας καὶ εἰδικὸς εἰς τὰ θέματα τοῦ τεχνικοῦ λεξιλογίου, ἔχει δημοσιεύσει ἱκανὰς πραγματείας σχετικὰς πρὸς τοὺς ἰχθύς καὶ τὰ θαλάσσια ζῶα γενικώτερον ἐν τῇ λατινικῇ φιλολογίᾳ. Θεμελιῶδες ἔργον αὐτοῦ εἶναι «Le vocabulaire des animaux marins en latin classique» ἐκδοθὲν πρὸ τριακονταετίας ἐν Παρισίοις, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὸν ἐνάλιον κόσμον. Ὑποδειγματικὰ ἐξ ἄλλου τυγχάνουσιν αἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμεναι ἐκδόσεις τοῦ Πλίνιου (βιβλία 9, 10, 32, 37).

Διὰ τοῦτο ὁ S. - D. εἶναι ὁ πλέον ἀρμόδιος διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀλιευτικῶν τοῦ Ὀβιδίου, τοῦ ἡμιτελοῦς τούτου ποιήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πολύτιμον πηγὴν διὰ τὴν γνώσιν τῆς θαλασσίας πανίδος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁποῖον περικλείει πολλὰ καὶ δυσπερίλυτα διὰ τὴν φιλολογίαν προβλήματα.

Ἡ μετὰ χεῖρας ἔκδοσις περιλαμβάνει ἐμπεριστατωμένην εἰσαγωγὴν, τὸ κείμενον μετὰ τῆς μεταφράσεως καὶ ἐκτενοῦς κριτικοῦ ὑπομνήματος καὶ περιεκτικὰ καὶ πολύτιμα σχόλια. Ἡ εἰσαγωγὴ καλύπτουσα 20 περίπου σελίδας διαλαμβάνει περὶ τῆς θέσεως τῶν παρόντων Ἀλιευτικῶν ἐντὸς ὀρισμένων ὁμοειδῶν συνόλων, περὶ τοῦ τίτλου καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ποιήματος, περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου, ἐκδόσεων, μεταφράσεων, περὶ τῆς ἀυθεντικότητος τοῦ ἔργου καὶ τῆς ποιητικῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἐν ἀρχῇ ἐξετάζει τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας τὰς ἀφορώσας εἰς Ἑλλήνας συγγραφεῖς συγγράψαντας Ἀλιευτικά, ἀναφέρεται δὲ συνοπτικῶς εἰς τὰ διασωθέντα ἔργα Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, τὰ ὁποῖα εἴτε συστηματικῶς εἴτε ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαπραγματεύονται περὶ τῶν ἰχθύων καὶ τῆς ἀλιευτικῆς τέχνης, ὡς καὶ περὶ τοῦ θαλασίου πλοῦτου γενικώτερον.

Ὡς πρὸς τὸν τίτλον καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος βασικὴ πηγὴ εἶναι ὁ Πλίνιος, ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ ἐξ αὐτοῦ καὶ παραφράζει ὀρισμένους στίχους. Σημειωτέον ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἀντιγραφῶν τῶν χειρογράφων (A, B, D, E) ἤλλαξαν τὸν τίτλον τοῦ ποιήματος εἰς De piscibus et feris, μόνον δὲ τὸ χειρόγρα-

φον C (Ambrosianus S. 81 τοῦ 16ου αἰῶνος) διατηρεῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Πλινίου παραδοθέντα τίτλον Halieuticon. Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τοῦ τίτλου ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ γεγονός ὅτι δύο ἐδάφια, ὧν τὸ ἕτερον ἀρκούντως ἐκτενές (2—6, 49—81), διαλαμβάνουσι περὶ τῶν χερσαίων ζώων, ὅπερ ὁμολογουμένως ξενίζει.

Τὰ ἀρχαιότερα διασωθέντα χειρόγραφα εἶναι τοῦ 9ου αἰῶνος περίπου, τὰ δὲ νεώτερα, τὰ περιέχοντα ὀλιγώτερα σφάλματα, τοῦ 16ου αἰῶνος. Τὸ πλῆθος τῶν ὀνομάτων τῶν ἰχθύων, ἐνίοτε σπανίων ἢ ἐχόντων ἑλληνικὴν τὴν προέλευσιν, τὰ χάσματα, τὰ ὅποια ὑπάρχουσιν εἰς τὸ ἡκρωτηριασμένον τοῦτο ποίημα συνετέλεσαν, ὥστε τὸ κείμενον νὰ παραδοθῇ μετὰ πολλῶν σφαλμάτων καὶ νὰ καθιστᾷ λίαν δυσχερῆ τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ. Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος διαπρεπεῖς φιλόλογοι καὶ φυσιοδίφαι προέβησαν εἰς τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν Ἀλιευτικῶν, ὀρισμένοι δὲ καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν αὐτῶν.

Τοὺς ἐκδότας τούτους ἀπὸ τοῦ Logus μέχρι τοῦ Carponi καὶ τοῦ De Saint - Denis ἀπησχόλησε τὸ θέμα ἂν ὁ Ὄβιδιος ὑπῆρξεν ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀλιευτικῶν. Ὁ S. - D. ἐξετάζει διεξοδικῶς τὰς ἐκατέρωθεν δισταμένας ἀπόψεις καὶ διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων στηριζομένων εἰς τὴν πλουσίαν αὐτοῦ φιλολογικὴν πείραν καὶ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ποιημάτων τοῦ Ὄβιδίου συντάσσεται πρὸς τὴν γνώμην τῶν δεχομένων τὴν αὐθεντικότητα τοῦ ἔργου. Ἡ μαρτυρία τοῦ Πλινίου ἔχει ἰδιαιτέραν βαρύτητα διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς θέσεως ταύτης. Διὰ λεπτῶν παρατηρήσεων ὁ σ. παραβάλλει ὀρισμένους στίχους τοῦ Ὄβιδίου ἐξ ἄλλων ἔργων του καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν Μεταμορφώσεων, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ ἀλιείας. Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἐνάργεια εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν, χρωμάτων, στάσεων, κινήσεων, αἱ λεπταὶ ἀποχρώσεις τῶν εἰκόνων, αἵτινες διακρίνουσι τὸ παρὸν ποίημα, εἶναι γνωρίσματα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς χάριτος τοῦ Ὄβιδίου. Εἶναι ἐξ ἄλλου κατανοητὴ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν ἀλιείαν καὶ τὸν σιωπηλὸν κόσμον τῶν ἰχθύων κατὰ τοὺς πικροὺς χρόνους τῆς ἐξορίας καὶ τῆς ἀπογοητεύσεώς του ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Ἐξ ἄλλου ὁ σ. διὰ προσεκτικῆς ἐξετάσεως τῶν στίχων εὐρίσκει ὑπερβολικὰς εἰς ὀρισμένα σημεῖα τὰς ἀποδιδόμενας ὑπὸ τῶν ἀρνούμενων τὴν αὐθεντικότητα τοῦ ἔργου μετρικὰς ἀτελείας αὐτοῦ, ἄλλας δὲ ἀποδίδει εἰς τὸ δυσχερὲς τοῦ ὕλικου ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ὀνομάτων ἰχθύων, τὰ ὅποια δυσκόλως προσαρμόζονται εἰς τὰς μετρικὰς ἀνάγκας τοῦ στίχου, εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας τῆς ἐξορίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παραμόρφωσιν τοῦ διασωθέντος κειμένου.

Ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ὁ σ. διὰ προσεκτικῆς ἐξετάσεως τῶν χρησιμοποιουμένων ἐπιθέτων, τῶν παραστατικῶν περιγραφῶν τοῦ ποιητοῦ τοῦ βίου τῶν ἰχθύων καὶ τῶν μεθόδων ἀλιείας αὐτῶν, τῶν χρωμάτων τὰ ὅποια χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἰχθύων τοῦ πελάγους καὶ τῶν ἁκτῶν καὶ τὰ ὅποια ἐνθυμίζουσι τοιογραφίας τῆς Πομπηίας, ἀντικρούει μετὰ πειστικότητος τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐπικριτῶν τοῦ ποιήματος καὶ καταδεικνύει τὴν ἀνωτέραν ποιητικὴν πνοὴν εἰς ἓν ἔργον, τὸ ὅποιον ἐκ πρώτης ὄψεως παρουσιάζει τὴν ξηρότητα ἐνὸς τεχνικοῦ ἐγχειριδίου.

Ἰδιαιτέρως λεπτολόγος καὶ ἐπιμελὴς εἶναι ἡ κριτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου. Ὁ ἐκδότης σέβεται κατ' ἀρχὴν τὴν χειρόγραφον παράδοσιν καὶ μόνον ὅπου δὲν ἱκανοποιεῖ αὕτη προτιμᾷ τὰς διορθώσεις τῶν κριτικῶν φιλόλογων. Ἡ πείρα τοῦ σ. εἰς τὴν διαπραγματεύσιν θεμάτων σχετιζομένων πρὸς τὴν ἰχθυολογίαν, ὡς καὶ ἐκ τῶν ὑποδειγματικῶν ἐκδόσεων του τοῦ Πλινίου, τὸν βοηθεῖ εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν προβλημάτων τοῦ κειμένου καὶ τὴν εὐρεσιν τῆς λύσεως αὐτῶν, ὡς αἰετὸς τοῦτο εἶναι ἐφικτόν. Τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα εἶναι ἀναλυτικὸν καὶ διαφωτίζει πλήρως τὰ προβλήματα τοῦ κειμένου. Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ προσάψῃ τις ὅτι εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις εἶναι λίαν ἐκτενὲς περιλαμβάνον πολλὰς παραλα-

λαγὰς καὶ διορθώσεις οὐχὶ πάντοτε ἀπαραιτήτους. Ἐν τούτοις πολλάκις εἶναι χρήσιμος ἡ ἀναγραφὴ ἔστω καὶ ἐσφαλμένων καὶ ἐφθαρμένων λέξεων καὶ φράσεων, καθ' ὅσον βοηθοῦσιν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐπιφερομένων διορθώσεων. Σημειοῦμεν ἰδιαιτέρως τὴν υἰοθέτησιν ὠρισμένων διορθώσεων, ὡς *procidit* ἀντὶ *prodidit* τῶν κωδίκων ἐν στ. 57, *funem* ἀντὶ *finem* στ. 85, *quam* ἀντὶ *quem* στ. 80, *epodes* ἀντὶ *leporos* στ. 126. Ἀντιστρόφως ἐν στ. 65 διατηρεῖ τὴν γραφὴν *carpo* τῶν κωδίκων ἔναντι τῆς διορθώσεως *cauto* τοῦ Heinsius καὶ ἐν στ. 122 τὴν γραφὴν *dulces* τῶν κωδίκων, τὴν ὁποῖαν ὠρισμένοι ἐκδίδονται διορθοῦσιν εἰς *phycis* ἐκ τοῦ Πλινίου (9, 81).

Ὠρισμένως ἐκ τῶν κριτικῶν παρατηρήσεων ἀναλύει εἰς τὸ ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἔχει συντεθῆ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας. Ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς κατέχων ὅσον ἐλάχιστοι τὸ θέμα ἐκ τῶν μακροχρονίων διατριβῶν αὐτοῦ περὶ τὰ κείμενα καὶ τὰ λεξικά τῶν θαλασσίων ὄντων, ἀλλὰ καὶ τῶν προσωπικῶν ἀπ' εὐθείας παρατηρήσεων αὐτοῦ τῶν ἰχθύων καὶ τῶν ζώων τῆς θαλάσσης, προβαίνει εἰς λεπτοτάτας παρατηρήσεις, αἵτινες ῥίπτουσιν ἄπλετον φῶς εἰς τὰ τόσον δυσχερῆ προβλήματα τοῦ κειμένου. Παράλληλα χωρῖα ἐκ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων βοηθοῦσιν εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, καταδεικνύουσι δὲ τὴν ἄνεσιν μετὰ τὴν ὁποῖαν κινεῖται ὁ σ. εἰς ἕνα κόσμον μυστηριώδη καὶ ἄγνωστον διὰ τοὺς πολλούς. Πολύτιμοι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως διὰ τὴν ταύτισιν ὠρισμένων ἰχθύων καὶ τὴν ἀποσαφήνισιν δυσχερῶν χωρίων. Ὑπογραμμίζομεν ἰδιαιτέρως τὰς εὐστόχους παρατηρήσεις εἰς τοὺς στίχους 46 περὶ τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀνθίας ἰχθύος, 59 ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἄρκτου, 64 περὶ τῆς δορκάδος ἢ ἀντιλόπης (*damma*), 94 περὶ τοῦ σκόμβρου καὶ τοῦ σελάχους (*scomber*, *bos marinus* λέξεως σημαίνουσης ὠσαύτως τὴν φώκην).

Ἡ μετάφρασις διακρίνεται διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκριβολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν καλλιπέπειαν διὰ τῆς ἐπιλογῆς τῶν καταλλήλων λέξεων καὶ ἐκφράσεων διὰ τὴν ἀπόδοσιν ἐνὸς ποιητικοῦ κειμένου. Ἡ εὐρυθμία τοῦ λόγου καὶ ἡ ἄρμονία ἀντικατοπτρίζει τὴν γαλήνην καὶ τὸ μυστήριον τοῦ θαλασσίου κόσμου. *Index nominum et rerum* κατακλείει τὸ ὅλον ἔργον.

Ἐλάχιστα ἀβλεπτήματα παρεισέφρησαν εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν: Ἐν σελίδι 20, στίχῳ 22 ἀντὶ *Erysichton* γραπτέον *Mestra* (*métamorphosée*). Σελ. 11, σημ. 2 μετὰ τὴν λέξιν *Hal.* προσθετέον *IV*, σελ. 35 στ. 73 (*app.*) ἀντὶ *compesscit-que* γραπτέον *compescitque*, σελ. 42 στ. 23 ἀντὶ *le* (*tête*) γρ. *la*, σελ. 44 στ. 45 *Mart.* 1, 56 εἶναι ἀκριβῆς ἡ παραπομπή; αὐτόθι ἀντὶ 28 γρ. 27, σελ. 45 στ. 17 ἀντὶ *indidiasque* γρ. *insidiasque*, σ. 46 ἀντὶ *V.* 46—47 γρ. *V.* 46—48, σ. 47 ἀντὶ *V.* 51 γρ. *V.* 52 (ὁπότε νὰ διαγραφῇ τὸ κάτωθεν τούτου *V.* 52), σ. 48 ἀντὶ *V.* 62 γρ. *V.* 63, σ. 51 νὰ διαγραφῇ τὸ β' *V.* 94, σ. 60 στ. 4 ἀντὶ *γλαυκος* (*sic*) γρ. *γλανκός* (μᾶλλον δὲ *γλαῦκος*, de l'adjectif *γλαυκός*), σ. 61 στ. 9 ἀντὶ 534 γρ. 524, σ. 65 στ. 27 ἀντὶ *κράγγονες* γρ. *κωργγόνες* (ὁ αὐτὸς ἐσφαλμένος τוניσμός ἐν Ἀριστ., *Περὶ τὰ Ζῶα* Ἰστ. 525 b 1, ἐκδ. «*Les Belles Lettres*»), αὐτόθι ἀντὶ *μικρόν* γρ. *μικρόν*, αὐτόθι στ. 33 ἀντὶ *ὄνισκος* γρ. *ὄνισκος*.

Ἀσφαλῶς τὰ ὀλίγα ταῦτα τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα οὐδὲως μειοῦσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Ἀλιευτικῶν τοῦ Ὄβιδιου καὶ εἰς τὴν λαμπρὰν ἐκδοτικὴν ἐργασίαν τῆς Ἑταιρείας «*Les Belles Lettres*».